

Histoire des institutions du droit public français au XIXe siècle. 1789-1914 (Parijs, 1953) niet citeert, waarin een paar bladzijden aan het onderwerp gewijd zijn (368-370). De auteur kon nog andere rechtshistorische handboeken vermelden, waarin gehandeld wordt over het ontstaan van het vrederecht, onder meer A. Esmein, *Précis élémentaire de l'histoire du droit français de 1789 à 1814* (Parijs, 1908) 104-106.

In verband met de rechtspraak van Lodewijk IX van Frankrijk en de *Etablissements de Saint Louis* steunt de auteur (351-352, n. 70) hoofdzakelijk op de *Grand Larousse du XIXe siècle*. Aldus spreekt hij van de 'Franse Justinianus', wat een schromelijke overdrijving is. Lodewijk IX heeft enkele voortreffelijke verordeningen uitgevaardigd, maar hij kan moeilijk beschouwd worden als een groot wetgever. Sedert het verschijnen van het standaardwerk van P. Viollet, *Les Etablissements de Saint Louis* (4 delen; Parijs, 1881-1886) wordt door de rechtshistorici algemeen aanvaard dat de *Etablissements de Saint Louis* een dertiende-eeuwse *coutumier* is uit West-Frankrijk, een privé-optekening van het gewonterecht van Anjou, Touraine en Orléanais, waaraan later, bij vergissing, deze titel door een kopiist is toegekend, omdat in de handschriften een paar verordeningen van Lodewijk IX voorafgingen aan het eigenlijke werk.

Deze enkele opmerkingen doen niets af aan de degelijkheid en de waarde van de dissertatie. De auteur heeft een belangrijke bijdrage geleverd tot de oplossing van het probleem van het ontstaan van het vrederecht in Frankrijk aan het eind van de achttiende eeuw.

In bijlage zijn de ontwerpen van het *Comité de constitution* en het decreet van 16-24 augustus 1790 afgedrukt. De bronnen worden hierbij niet vermeld. Het boek is voorzien van een beknopte literatuurlijst en een register van personen en zaken.

G. van Dievoet

Lode Wils, ed., *De houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19de eeuw. Persstudies* (Standen en Landen, LIX; Heule: UGA, 1972, 228 blz.).

De betekenis van courantenonderzoek voor een beter leren kennen van politieke verhoudingen en van een politieke evolutie is bekend. De bundel persstudies, die in 1972 verschenen is onder leiding van prof. dr. L. Wils en die 'de houding van de politieke partijen tegenover de Vlaamse beweging in de 19de eeuw' tot onderwerp heeft, moet dan ook begroet worden als een aanwinst voor onze kennis van de evolutie van de Vlaamse beweging. De titel dekt niet helemaal de inhoud. De opstellen in de bundel bestrijken slechts de periode 1830-1873 en behandelen bovendien ieder maar een korte episode. Niettemin geven ze tezamen een gefundeerder inzicht in de ontwikkeling van de Vlaamse beweging in de eerste veertig jaar van het bestaan van de Belgische staat.

Ghislain Lernout schrijft over 'Het Vlaams petitionnement van 1840 en de reacties van de Belgische pers', Adriaan Brosens over 'De strijd om de wet van 1850 op het middelbaar onderwijs', Wilfried Janssens over 'De strijd om een taalwet op het notariaat in 1857', Jean-Marie Lermyte over 'De eerste taalwet: die op de strafrechtspleging in 1973', terwijl Wils zelf in een korte bijdrage, getiteld 'Elke partij trok een eigen spoor', enkele algemene conclusies trekt uit de detailstudies van zijn leerlingen.

Om met Wils' conclusies te beginnen, hij is van oordeel, dat het personerzoek inzake de vier episodes de stelling bevestigt, die hij nu al twintig jaar naar voren brengt, namelijk dat vanaf 1840 de Vlaamse beweging steeds meer in een katholiek spoor terecht kwam, en dit ondanks het feit, dat het merendeel van de leidende flaminganten eigenlijk veel meer

een liberale signatuur had en op politiek vlak een zelfstandige richting van de Vlaamse beweging voorstond, los van de groeiende partijverdeeldheid en aanleunend tegen het unionisme in de Belgische politiek. Juist dit aanleunen tegen het unionisme kwam, aldus Wils, de katholieke partij ten goede. Op hun beurt kregen de Vlaamsgezinden van deze partij dan weer de meeste steun. 'Zowel levensbeschouwelijk als politiek werden zij, dikwijls tegen hun wil, meegezogen door de stroming die het meest belangstelling toonde voor hun streven' (217). Dit was temeer het geval, omdat het Belgische kiesstelsel in die jaren een tweepartijensysteem in de hand werkte. Een aantal flaminganten, 'die vermoedelijk tot het liberale kamp zouden behoord hebben als ze daar voldoende vlaamsgezindheid hadden gevonden, stonden nu uitgesproken in de katholieke partij ... Vele andere flaminganten traden in 1857 toch toe tot de liberale partij, zij het met kennelijk wantrouwen. Maar toen enkele jaren later de katholieke partij een voortuitstrevend programma aannam, zodat ze tegelijk als democraten en als flaminganten werden aangetrokken, gingen de meesten weer bij haar aanleunen ... Daardoor werd, nog meer dan in de jaren 1840 en 1850, de katholieke partij vlaamsgezind en de doktrinaire-liberale antivlaamsgezind ... De democratische, vlaamsgezinde liberalen, degenen dus die noch naar de katholieke partij, noch naar de fransgezinde doktrinaire partij waren overgegaan, stonden in 1873 vereenzaamd en machteloos tussen die twee blokken. Ze beschikten nog over enkele weekbladen, maar niet meer over dagbladen' (218-219). Voor de katholieke en de liberale partijen, en ook voor de socialistische, werd, aldus Wils, de latere ontwikkeling bepaald door een sneeuwbal-effect dat zich tussen 1840 en 1873 heeft voorgedaan. 'Van bij haar eerste politieke optreden heeft de Vlaamse beweging het meest steun gekregen van de katholieke kant, ze is daardoor naar die kant gaan overhellen, en dat maakte de katholieke partij alsmear vlaamsgezinder en de liberale alsmear afkeriger. De flamingantische radikaal-liberalen, die de Vlaamse zaak verdedigden als een onderdeel van de volkszaak en die daardoor een kostbare bijdrage hebben geleverd tot de Vlaamse beweging, kregen geen ontplooiingskansen omdat het bestaande kiesstelsel niet meer dan twee partijen toeliet' (219). Tot zover de samenvatting van en aanhalingen uit Wils' these.

Het is een heel plausibele these. Ze zit logisch in elkaar en ze verklaart in ieder geval de politieke evolutie van sommige flaminganten, die we ondanks hun liberale origine later in het katholieke kamp terugvinden. Enkele vraagtekens zijn echter toch wel op hun plaats. Een eerste vraag, die opkomt, is deze: *Hoe* vlaamsgezind was (of werd) dan wel *de* katholieke partij? Toch niet zozeer, dat ze het programma van de Vlaamse beweging voor haar rekening nam? Men kan naar mijn mening - ik hoop dit in een onlangs verschenen boek aangetoond te hebben - hoogstens spreken van een wat meer openstaan van de katholieke partij in Vlaanderen voor de Vlaamse beweging dan het geval was bij de doktrinaire liberalen. Dit meer 'Vlaamse' klimaat in de katholieke partij - een minder vage uitdrukking is mijn inziens niet op zijn plaats - oefende wel een zekere aantrekkingskracht uit op vlaamsgezinden, die sterk unionistisch dachten, het maakte niet, dat de katholieke partij, dat wil zeggen die katholieke politici, die in de katholieke parlementsfracties de dienst uitmaakten, uit zichzelf bijzonder veel ernst betoonden met de Vlaamse kwestie. Dit katholieke establishment - inderdaad wat meer geneigd rekening te houden met flamingantische desiderata in het Vlaamse land, dat het politiek grotendeels beheerste - ging in zijn attitude tegenover het Nederlands in wezen toch evenzeer uit van de suprematie van het Frans in het politieke en maatschappelijke bestel als de doktrinaire liberalen het deden.

Een tweede vraag, die hieruit voortvloeit, luidt: *Als* de aantrekkingskracht van de katholieke partij op de Vlaamse beweging zo sterk was als Wils het doet uitkomen, hoe wordt

dan verklaard, dat het politieke liberale flamingantisme vanaf de jaren zestig zo sterk om zich heen greep en in ieder geval een diep stempel drukte op de evolutie van de Vlaamse beweging? Deze laatste vraag gaat het kader van de in deze bundel behandelde episodes enigszins te buiten, maar ze zal beantwoord moeten worden, willen we het probleem van de politieke oriëntering van de Vlaamse beweging in de negentiende eeuw - dus ook voor de periode na 1873, toen de structuur van het Belgische politieke leven definitief gevormd was - bevredigend oplossen. Het is daarom jammer, dat het onderzoek van Wils en zijn leerlingen niet doorgetrokken is tot, laten we zeggen, 1894, het jaar van de invoering van het algemeen meervoudig kiesrecht. Juist de latere taalwetgeving, die van 1878 en 1883, vormt een goede testcase voor de positie van de Vlaamse beweging in het politieke bestel en voor de oriëntering van de beweging.

De detailstudie van Lernout over het Vlaamse petitionnement van 1840 levert heel wat nieuwe gegevens op over de omvang en weerklank van de petitionnementsactie en over de houding van de Belgische pers tegenover deze actie. Over de politieke oriëntering van de Vlaamse beweging in de groeiende Belgische partijtengstellingen geeft deze studie echter betrekkelijk weinig uitsluitsel. Schrijver concludeert (75), dat de politieke Vlaamse beweging was ingezet. 'Zij had bij haar eerste stappen kunnen rekenen op de steun van de katholieke pers in Vlaanderen en Brussel, en op die van een Gents orangistisch dagblad. Maar de Waalse pers en de liberale uit Vlaanderen stonden afwijzend'. Een wat magere conclusie voor wat de politieke oriëntering van de Vlaamse beweging betreft. Hetzelfde kan eigenlijk gezegd worden voor de conclusies van Brosens - over de wet middelbaar onderwijs 1850 - en die van Janssens (taalwet op het notariaat in 1857). Wel wordt duidelijk aangetoond, dat de katholieke en unionistische bladen de meeste steun verleenden aan de Vlaamse actie, maar op zich zegt dat nog niet alles over de oriëntering van de Vlaamse beweging zelf.

Dit brengt ons tot een derde, meer algemene, vraag, namelijk in hoeverre is personeroek, verricht zoals in deze studies, werkelijk relevant voor het bepalen van een politieke oriëntering van een beweging als de Vlaamse en vooral voor het vaststellen van politieke krachtsverhoudingen? Het interessantste in dit opzicht is het onderzoek van Lermyte met betrekking tot de totstandkoming van de eerste taalwet, die van 1873 op de strafrechtspraak. De Belgische politieke tegenstellingen waren toen scherper uitgekristalliseerd, de Vlaamse beweging had een veel geprononceerder politieke inslag gekregen. Uit Lermyte's onderzoek komt duidelijk naar voren - zoals uit de drie voorafgaande studies -, dat de Vlaamse actie voor een taalwet op de strafrechtspraak beduidend meer steun ondervond bij de katholieke dagbladen, zowel Franstalige als Vlaamse, dan bij de doktrinaire-liberale. Sommige liberale Nederlandstalige dagbladen betoonden zich zelfs ronduit vijandig. In het liberale kamp ijverden alleen enkele radicale weekbladen - waaronder een Fransstalig - voor de totstandkoming van de wet. Maar was dit alles in beslissende mate indicatief voor de politieke krachtsverhoudingen en voor de politieke actie, waaruit de wet uiteindelijk resulteerde? De wet van 1873 werd, zij het in afgezwakte vorm, met vrijwel algemene stemmen in het parlement aangenomen. Dit was in de eerste plaats een gevolg van het feit, dat in de scherpe Belgische partijtengstellingen en bij het bestaande wankele evenwicht tussen de partijen onder de beperkte groep cijnskiezers geen enkele partij het zich op dat ogenblik veroorloven kon een zo krachtig naar voren gebrachte vlaamsgezinde eis te negeren. We zien dan ook, dat de doktrinaire liberalen, ondanks tegensputteren in de kamer en ondanks de vijandige of onverschillige houding van de doktrinaire-liberale pers, de wet aanvaardden, waarbij de vermindering van het oorspronkelijk ingediende ontwerp niet alleen het werk was van liberale kamerleden.

De vraag is, welke krachten vooral hebben de totstandkoming van de wet bevorderd? Uit de studie van Lermyte komt naar voren, dat de scherpe agitatie, die door de Vlaamse beweging gevoerd werd rond de affaire Schoep en die vooral ontketend werd door Brusselse radicaal-liberale flaminganten, de Gentse liberale flaminganten en de - overwegend katholieke - Vlaamsgezinden van de Nederduitsche Bond in Antwerpen, van een beslissende betekenis is geweest. Het was de actie van een fel agerende minderheid, die echter in de toenmalige politieke verhoudingen de balans ten gunste van de Vlaamse beweging kon doen doorslaan. Maar correspondeerde dit nu helemaal met de verhoudingen, zoals we die in de pers terugvinden? Met andere woorden, is de draagwijdte van de agitatie, die leidde tot de eerste taalwet, een optelsom van de opinies, zoals die zich in de pers weerspiegelden? Meer dan een voorzichtige indicatie van de politieke krachtsverhoudingen en van de invloeden, die in het politieke spel zich deden gelden, zou ik toch uit het gedane personeroek niet willen halen. Nu dient hier onmiddellijk aan toegevoegd te worden, dat Lermyte zeker omzichtig conclusies trekt en in deze conclusies soms iets genuanceerder is dan Wils in diens slotbeschouwing. Met name betreft dit de verklaring, waarom radicaal-liberale weekbladen wel en socialistische niet ijverden voor de taalwet.

Persstudies, zoals in de bundel bijeengebracht, betekenen - ik moge het nogmaals onderstrepen - een belangrijke bijdrage tot onze kennis van de politieke evolutie. Het is echter de vraag, of ze politieke krachtsverhoudingen en invloeden in werkelijk afdoende mate verklaren. Voor de bestudering van het fenomeen Vlaamse beweging zijn ze naar mijn mening toch niet meer dan een, zij het belangrijk, hulpmiddel.

A. W. Willemsen

A. Doedens, *Nederland en de Frans-Duitse oorlog. Enige aspecten van de buitenlandse politiek en de binnenlandse verhoudingen van ons land omstreeks het jaar 1870* (Zeist, 1973, vii + 207 blz., f 15.-, te verkrijgen bij de auteur).

Er bestaat in Nederland op het ogenblik zonder twijfel belangstelling voor buitenlands-politieke problemen. Bij het debat over de mogelijkheden en beperkingen van het huidige buitenlands beleid maken sommigen gebruik van historische interpretaties. Wat de negentiende en twintigste eeuw betreft lijkt de historiografie evenwel de bestaande behoefte aan geschiedkundige analyse en verklaring niet geheel te kunnen bevredigen: zij kan belangstellenden een reeks bronnenpublicaties en enkele substantiële monografieën bieden, maar veel interessante aspecten zijn nog niet voldoende onderzocht. Studies over de diplomatie, de handelspolitiek, het streven naar een internationale rechtsorde, de sociale achtergrond van diplomaten en departementsambtenaren en de institutionele aspecten zijn niet voldoende voorhanden. Daarom ontbreekt ook een breed opgezette geschiedkundige synthese op dit gebied. Er bestaat dus alle reden om Doedens' studie te verwelkomen. Er zijn trouwens meer redenen voor ingenomenheid met dit proefschrift: in nogal los gecomponeerde hoofdstukken biedt de auteur interessante beschrijvingen van het Nederlandse buitenlandse beleid en de defensiepolitiek tijdens de Frans-Duitse oorlog. Ook de persoon van de minister van Buitenlandse Zaken, de opvattingen van leden van het Koninklijk Huis, de handelspolitiek, de houding van de Tweede Kamer, de Nederlands-Belgische relatie en de opinies van diplomaten en publicisten over allerhande gevaren voor de Nederlandse onafhankelijkheid komen aan bod. Naast deze aanvulling van diplomatiek-historische kennis biedt Doedens' boek aardige schetsen van de Nederlandse verontwaardig-